

**PLOTIN NEOPLATONIZMIDA “YAGONALIK” TUSHUNCHASI:
ONTOLOGIK ASOS VA BILISH CHEGARALARI TAHLILI**

Baqoyeva Gulruh Raximovna

Alfraganus universiteti 2-bosqich talabasi magistri

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada Plotin falsafasida “Yagonalik” (To Hen) tushunchasining ontologik va gnoseologik mohiyati tahlil qilinadi. Yagonalikning borliqdan yuqori turuvchi transsendent manba sifatidagi o‘rni hamda emanatsiya jarayonida Aql (Nous) va Ruh (Psyche) bilan bog‘liqligi yoritiladi. Shuningdek, uni bilishning apofatik va intuitiv xususiyati asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari Yagonalik tushunchasi neoplatonizm tizimining markaziy kategoriyasi ekanini ko‘rsatadi.*

***Kalit so‘zlar:** Plotin, Yagonalik (To Hen), neoplatonizm, emanatsiya, Aql (Nous), Ruh (Psyche), ontologiya, gnoseologiya, transsendentlik, apofatik yondashuv*

***Аннотация:** В данной статье анализируется онтологическая и гносеологическая сущность понятия «Единого» (То Hen) в философии Плотина. Раскрывается роль Единого как трансцендентного источника, превосходящего бытие, а также его связь с Умом (Nous) и Душой (Psyche) в процессе эманации. Кроме того, обосновывается апофатический и интуитивный характер его познания. Результаты исследования показывают, что понятие Единого является центральной категорией неоплатонической системы.*

***Ключевые слова:** Плотин, Единое (То Hen), неоплатонизм, эманация, Ум (Nous), Душа (Psyche), онтология, гносеология, трансцендентность, апофатический подход.*

***Abstract:** This article analyzes the ontological and epistemological essence of the concept of the “One” (To Hen) in the philosophy of Plotinus. The role of the One as a transcendent source that exists beyond being, as well as its connection with*

Intellect (Nous) and Soul (Psyche) within the process of emanation, is elucidated. In addition, the apophatic and intuitive nature of its cognition is substantiated. The results of the study demonstrate that the concept of the One is the central category of the Neoplatonic system.

Keywords: Plotinus, the One (To Hen), Neoplatonism, emanation, Intellect (Nous), Soul (Psyche), ontology, epistemology, transcendence, apophatic approach.

Antik falsafa tarixida neoplatonizm yoʻnalishi oʻzining chuqur metafizik qarashlari bilan alohida oʻrin egallaydi. Mazkur taʼlimotning eng yirik namoyandasi boʻlgan Plotin borliqning kelib chiqishi, tuzilishi va mohiyatini izohlashda “Yagonalik” (To Hen) tushunchasini markaziy kategoriya sifatida ilgari suradi. Uning falsafiy tizimida Yagonalik barcha mavjudlikning ibtidosi, mutlaq birlik va har qanday koʻplikdan ustun turuvchi transsendent asos sifatida talqin qilinadi.[1] Shu jihatdan Plotin taʼlimoti antik ontologiyaning eng murakkab va mukammal koʻrinishlaridan biri hisoblanadi.

Yagonalik tushunchasi nafaqat ontologik, balki gnoseologik muammolarni hal etishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Plotin nazarida Yagonalik oddiy mantiqiy tushunchalar orqali anglab boʻlmaydigan, har qanday taʼrif va chegaralardan tashqarida turuvchi mutlaq birlikdir.[2] Shu sababli uni bilish jarayoni anʼanaviy ratsional bilishdan farq qilib, koʻproq intuitiv va apofatik yondashuvga asoslanadi. Bu esa Yagonalikni bilish masalasini falsafaning eng murakkab va bahsli muammolaridan biriga aylantiradi. Plotin tomonidan ishlab chiqilgan emanatsiya nazariyasi Yagonalikning borliq bilan aloqasini tushuntirishda muhim metodologik asos boʻlib xizmat qiladi. Ushbu nazariyaga koʻra, barcha mavjudlik Yagonalikdan bosqichma-bosqich tarzda — Aql (Nous) va Ruh (Psyche) orqali kelib chiqadi.[3] Bunda Yagonalik hech qanday kamayishsiz yoki oʻzgarishsiz, oʻzining mukammalligi natijasida mavjudlikni yuzaga keltiradi. Bu yondashuv klassik sababiyat tushunchasidan farq qilib, borliqni metafizik jihatdan yangi asosda izohlash imkonini beradi.

Zamonaviy falsafiy tadqiqotlarda Plotin merosi va undagi Yagonalik tushunchasiga boʻlgan qiziqish yanada ortib bormoqda. Ayniqsa, birlik va koʻplik

muammosi, borliqning ierarxik tuzilishi hamda insonning ruhiy kamolotini anglashda ushbu tushuncha muhim nazariy asos sifatida qayta talqin qilinmoqda.[4] Shu bilan birga, Yagonalik konsepsiyasi zamonaviy falsafada transsendentlik, identitet va mavjudlik masalalarini tahlil qilishda ham dolzarbligini saqlab qolmoqda. Mazkur tadqiqotning maqsadi Plotin falsafasida “Yagonalik” tushunchasining ontologik va gnoseologik mohiyatini kompleks tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot vazifalari sifatida Yagonalikning metafizik maqomini ochib berish, uning emanatsiya jarayonidagi o‘rnini aniqlash, bilish jarayonidagi o‘ziga xos xususiyatlarini tahlil qilish hamda ushbu tushunchaning zamonaviy falsafiy talqindagi ahamiyatini asoslash belgilandi. Tadqiqot obyekti neoplatonizm falsafiy tizimi bo‘lsa, predmeti Plotin ta’limotidagi “Yagonalik” tushunchasining nazariy jihatlari hisoblanadi.

Plotin falsafasida “Yagonalik” (To Hen) tushunchasi neoplatonizm tizimining markaziy va mutlaq asosiy kategoriyasi sifatida talqin qilinadi. U barcha mavjudlikning boshlanish nuqtasi bo‘lib, ayni paytda har qanday mavjudlik shaklidan mutlaqo ustun turadi. Plotinning fikricha, Yagonalikni borliq doirasida tasavvur qilishning o‘zi uni cheklashni anglatadi. Shu sababli u mavjudlikning ichida emas, balki undan tashqarida va undan yuqori darajada joylashgan metafizik prinsip sifatida qaraladi. Bu yondashuv orqali Plotin antik falsafada mavjud bo‘lgan substansional ontologiyani yangi — transsendent asosga yo‘naltirilgan metafizik model bilan boyitadi. Yagonalikning muhim xususiyati uning mutlaq birlik va sodda mohiyatga egaligidir. U har qanday ko‘plikni, farqlanishni va tarkibiylikni inkor etadi. Shu bois Yagonalikda hech qanday ichki qarama-qarshilik yoki differentsiya mavjud emas. Bu esa uni nafaqat borliqning boshlanishi, balki mukammallikning eng oliy ifodasi sifatida talqin qilish imkonini beradi. Plotin bu yerda birlikni faqat son jihatidan emas, balki sifat jihatidan ham mutlaq deb hisoblaydi. Natijada Yagonalik har qanday mavjudlikdan ustun bo‘lgan “absolyut sodda” prinsip sifatida namoyon bo‘ladi.[5]

Plotin ta’limotida emanatsiya nazariyasi Yagonalikdan borliqning qanday kelib chiqishini tushuntiruvchi asosiy mexanizm sifatida ilgari suriladi. Bu jarayon

tashqi sabab yoki ixtiyoriy yaratilish emas, balki zaruriy oqim — ya'ni mukammallikning o'zidan toshib chiqishi sifatida izohlanadi. Yagonalik o'zining mutlaq to'liqligi sababli mavjudlikni "yaratadi", lekin bu jarayonda o'zi hech qanday o'zgarishga uchramaydi. Shu jihatdan emanatsiya — bu kamayish emas, balki ontologik darajalarning ketma-ket ochilishi sifatida talqin etiladi. Birinchi bosqichda Aql (Nous), undan keyin Ruh (Psyche), va nihoyat moddiy borliq yuzaga keladi. [6] Aql darajasi Yagonalikdan keyingi birinchi ontologik bosqich bo'lib, unda mavjudlik va tafakkur birligi ta'minlanadi. Bu bosqichda g'oyalar (eidolar) mavjud bo'lib, ular borliqning mantiqiy asosini tashkil etadi. Agar Yagonalik mutlaq birlik bo'lsa, Aql darajasida ko'plik paydo bo'ladi, ammo bu ko'plik tartibli va uyg'unlashgan shaklda mavjud. Shu sababli Aql Yagonalik va ko'plik o'rtasidagi muvozanat nuqtasi sifatida talqin qilinadi. Bu holat neoplatonizmدا kosmik tartib va ierarxiyaning asosiy tamoyillaridan biri hisoblanadi.

Plotin falsafasida Yagonalikning gnoseologik talqini ham alohida ahamiyatga ega. Uni bilish oddiy mantiqiy tafakkur orqali amalga oshirilmaydi, chunki tafakkur har doim subyekt va obyekt o'rtasidagi farqqa asoslanadi. Yagonalik esa bunday dualizmni inkor etadi. Shu sababli uni anglash intuitiv tajriba, ya'ni ichki ruhiy yuksalish orqali amalga oshiriladi. Bu jarayonda inson o'zining individual "men"idan voz kechib, oliy birlik bilan uyg'unlashishga intiladi. Natijada bilish jarayoni ontologik holatga aylanib, bilim va mavjudlik birlashadi. [7]

Bundan tashqari, Yagonalik tushunchasi Plotin falsafasida etik va antropologik mazmun bilan ham boyitilgan. Inson ruhi emanatsiya jarayonida quyi darajalarga tushgan bo'lsa-da, u o'z mohiyatiga ko'ra Yagonalik bilan bog'liqdir. Shu sababli insonning asosiy vazifasi — ruhiy poklanish va ichki kamolot orqali o'z manbaiga qaytishdir. Bu jarayon epistrophē deb ataladi va u neoplatonizmدا falsafaning amaliy ahamiyatini belgilovchi muhim g'oya hisoblanadi. Demak, Plotin ta'limotida ontologiya, gnoseologiya va etika yagona tizimda uyg'unlashadi.

Umuman olganda, Plotin falsafasida "Yagonalik" tushunchasi borliqning metafizik asosini, bilishning eng yuqori bosqichini va inson kamolotining maqsadini birlashtiruvchi universal prinsip sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu tushuncha orqali

neoplatonizm falsafasi antik davr ontologiyasini yangi bosqichga olib chiqib, keyingi falsafiy ta'limotlarga chuqur ta'sir ko'rsatgan yaxlit tizim sifatida shakllanadi.

Mazkur tadqiqot natijalari Plotin falsafasida "Yagonalik" (To Hen) tushunchasi neoplatonizm ontologiyasining markaziy va belgilovchi kategoriyasi ekanini tasdiqlaydi. U barcha mavjudlikning oliy manbai bo'lishi bilan birga, borliqning ierarxik tuzilishini asoslovchi transsendent metafizik prinsip sifatida namoyon bo'ladi. Yagonalikning borliq va tafakkur doirasidan ustunligi uni an'anaviy ontologik kategoriyalar orqali to'liq ifodalash imkonini cheklaydi.

Tadqiqot davomida emanatsiya nazariyasi Yagonalik va mavjudlik o'rtasidagi munosabatni tushuntiruvchi asosiy mexanizm sifatida talqin qilindi. Ushbu jarayon birlikdan ko'plikka o'tishning izchil va zaruriy ontologik modeli bo'lib, Yagonalikning sabab sifatidagi maqomini an'anaviy sababiyatdan farqli ravishda — ontologik to'liqlik natijasi sifatida tushuntirish imkonini beradi.

Gnoseologik nuqtai nazardan, Yagonalikni bilish mantiqiy tafakkur doirasidan tashqariga chiqib, intuitiv va apofatik yondashuv orqali amalga oshiriladi. Bu esa bilish jarayonini sof kognitiv faoliyatdan ko'ra, insonning ichki ruhiy holati va ontologik yuksalishi bilan bog'liq murakkab tajriba sifatida talqin etishga olib keladi. Shuningdek, Yagonalik tushunchasi insonning ruhiy kamoloti bilan uzviy bog'liq bo'lib, epistrophē — ya'ni manbaga qaytish g'oyasi orqali neoplatonizmدا ontologiya va etika o'zaro uyg'unlashadi. Natijada falsafa nazariy tizimdan tashqari, insonning ichki takomillashuviga yo'naltirilgan amaliy yo'l sifatida namoyon bo'ladi.

Umuman olganda, Plotin falsafasida "Yagonalik" tushunchasi borliqning metafizik asosi, bilishning chegaraviy mezoni va inson kamolotining oliy yo'nalishi sifatida yagona konseptual tizimni shakllantiradi. Shu jihatdan u neoplatonizmning nazariy yadrosi sifatida antik falsafaning eng mukammal va izchil metafizik modellardan biri ekanini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. Plotinus. Enneads. Translated by A.H. Armstrong. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1966–1988.
2. Armstrong A.H. Plotinus. – London, 1967.
3. Rist J.M. Plotinus: The Road to Reality. – Cambridge, 1967.
4. Hadot P. Plotinus or the Simplicity of Vision. – Chicago, 1993.
5. Gerson L.P. Plotinus. – London: Routledge, 1994.
6. Emilsson E.K. Plotinus. – London: Routledge, 2017.
7. Wallis R.T. Neoplatonism. – Indianapolis: Hackett Publishing, 1995.